

A negativitás

A hegeli metafizika kulcsfogalma

(*A hegeli filozófia legkarakteresebb fogalma*) „Melyik a hegeli filozófia azon alapmeghatározása, amelynek átgondolása egy eredetibb álláspontra vezet vissza, mivel ebből az valóban mint olyan pillantható meg? És minő ezen alapmeghatározás, hogy ugyanakkor a hegeli rendszer átdolgozottságának megfelelő maradjon?”

Kijelentjük: ezen alapmeghatározás a »negativitás.«¹

Mint Heidegger hangsúlyozza, a negativitás a hegeli filozófia legkarakteresebb fogalma. A hegeli, de Spinozára visszavezethető gondolatmenet szerint – mivel minden meghatározás tagadás, s a meghatározottság a *valós* –, ekképpen a valóság a *tagadással* lesz azonossá.²

A hegeli gondolat ellentmond a természetes létértelmezésnek – viszont annál lényegesebb eleme a hegeli koncepciónak.³ Először is, ami a metafizikai kezdetet illeti: lét és semmi abszolút azonossága az *absztrakt* negativitás.⁴ A hegeli igyekezet; amely a *valóságot* – heideggeri kifejezéssel élve – a ’létezőegészt’ nem egy *valamire*, hanem épenséggel a *semmire* igyekezett visszavezetni; rendkívül konzekvens álláspontot reprezentál.⁵ Ez a metafizikai megalapozás *demitizálása*, amint Hegel – értelmezésem szerint – maga is fejtegeti „*A logika tudományában feltételezett és közvetített valóság*”-ban.⁶ A *valami* ugyanis mindig egy valami, vagyis mindig. Az abszolút valóság *magánvalósága*, absztrakt léte viszont csakis *meghatározatlan* és *közvetlen* lehet. A ’*tiszta semmi*’ tehát a *végső* alapja a hegeli kezdetnek. Hegel vállalkozása ekképpen vált a filozófia legizgalmasabb és leggrandiózusabb projektjévé – mégis magába zárult. A hegeli rendszer magába zárultságának fő okát a *kezdetet visszajára fordító* spekulatív *kényszerben* látom.⁷

Hegel zseniális felismerése, hogy a *valóság feltétel nélkülsége* – mint magának *meghatározatlanságot* és *közvetlenséget* követelő – csakis az *irreálisban* alapozódhat meg. Ekkor azonban mintegy *visszakozott* Hegel, és *ráoktrojálta* a *realitást* az *irreális (nem-dologi)* abszolútumra – így keletkezett az abszolút tagadás dialektikus-spekulatív gondolata.⁸ Hegel Eckhart mesteréhez hasonló gondolatmenet révén tette *valamivé* a *kezdetet*, vagyis az abszolútumot, Istent – nyilvánvalóan azért, mert mindketten *realisták* maradtak a szó középkori értelmében (is).⁹

Mivel a valóság mint fogalom, eszme a valós teljessége, *egésze*, ekképpen a valóságnak mint *abszolút* valóságnak is *objektíve valósnak* kell lennie a hegeli és az eckharti értelmezés szerint (merthogy csupán így lehet tökéletes). A valóság az értelemben jelenik meg, így csupán az *valós*, ami értelmezhető. Minthogy a ’*tiszta semmi*’, mint az absztrakt negativitás nem valós, vagyis nem *reális*, nem *dologi* – ezen utóbbi kifejezést rendkívül fontosnak tartom – így tehát értelmezhetetlen, s ekképpen, mint Hegel fogalmaz, „*figyelmen kívül kell hagynia a tudománynak*”¹⁰. Az elvont semmi ezen gondolatmenet szerint – amely lényegében azonos az eckhartival – csupán „*előzetes tárgya*”¹¹ a *tényleges* valósnak – az eckharti *lényeknek* –, azaz azon létnek, amely mint *konkrét lét* a gondolkodásnak egyáltalában *tárgya* lehet.¹²

Ez a lét, ez a *valóság* Hegel állítása szerint a fogalom – méghozzá csak *magánvalósága* szerint. Azonban – miként ezt Deleuze is hangsúlyozza –, a platonikus ideák szférája nem létezik¹³ – vagyis a fogalom nem *magánvaló*, hanem épenséggel *sámunkra való*.¹⁴

Hegel ugyanakkor az *eszme* gondolatában alapozza meg létfogalmát¹⁵, eztán pedig a tudat, illetve az öntudat fogalmának meghatározott *előrangot* ad.¹⁶ Az *abszolút valóság* szerinte az *abszolút tudat*.¹⁷

(A negativitás eredetének kérdése) E mitikus elgondolásban rejlene a negativitás eredete? Heidegger legalábbis ezt sejteti.

„[...] Miben rejlik tehát a negativitás eredete?

Hogyan jut a »tudat« mértékadó, mindent hordozó és behatároló előrangjához?

A negativitás, a különbség »korábbi«, mint a tudat – vagy fordítva? Vagy a kettő ugyanaz?

Hol van tehát a »nem« alapja?¹⁸

A gondolatmenet végén Heidegger lét és semmi viszonyának kérdéséhez jut el.

„A nem eredete – a nem az eredetben.

A létező nemje – a lét (és nem a semmi).

A lét nemje – az eredeti semmi.

A lét nemje – a genitivus subjectivus értelmében. A lét semmis, magában hordozza a semmit.¹⁹

Az eddigiekből nyilvánvaló lehet az olvasó számára, hogy lét és semmi viszonyának ellentétként, tökéletes különbözőségként való *konvencionális* felfogását, amelyet Heidegger – és a maga spekulatív módján végső soron Hegel is osztott (hiszen számára lét és semmi azonossága csupán „függelék”, meghaladni szükséges „egyoldalú absztrakció”) –, cáfolni igyekszem.²⁰ Ha a semmi és a tagadás eredetét a lét, a valóság tagadásaként fogjuk fel, miközben a létet a létezőtől gyökeresen különbözőként értelmezzük, nem jutunk a kívánt végeredményhez.²¹ A semmi ekképpen *semmitmondó* fogalom marad.²² A kérdés viszont megmarad, hogyan lehet akkor *nem* spekulatív-dialektikusan értelmezni lét és semmi azonosságának hegeli állítását?²³

Heidegger mindenesetre alaposan körüljárta kérdést – az mégis kérdésességben hagyottként maradt számára.²⁴ Mint a létezőtől gyökeresen különbözőnek, a létnek a Semmivel való azonosítása ugyanakkor Heidegger számára is lehetőségként vetődött fel.²⁵ De olyan lehetőségként, amelynek magyarázata *megalapozhatatlannak* tűnt számára. Elvetette a hegeli magyarázatot, mint *kérdéssé* váltát, ugyanakkor maga sem tudott a lét kérdésének és ehelyütt a lét és a semmi hegeli azonosítása *kérdésségének* végére járni.²⁶

A hegeli koncepcióban a magán- és magáértvaló lét az abszolút valóság mint abszolút tudat. Ezen tudat öntudatként, mint az önmagát elgondoló gondolkodás jelenik meg.²⁷ Heidegger számára pedig a lét a szakadék, az alap, a „kezdeti φύσις”.²⁸ Ez utóbbi létfogalmat Seyn-nek írja Heidegger, megkülönböztetve a Sein-től, a ’létfelejtés’ létfogalmától, amely a létet mint létezőséget [Seiendheit] fogja fel.

„A lét a mi beszédmódunkban (»Lét és idő«):

Létezőség (ov η ov), és ez egész történetében Hegel »valóságáig« és Nietzsche »A hatalom akarásáig« (élet).

Lét [Seyn] – mint a létezőség alapja és ráhagyása [Zulassung], a kezdeti φύσις. [...]

A létkérdésnek megfelelően: 1. mint a létezősége irányuló kérdés, 2. mint a lét [Seyn] igazságára irányuló kérdés.

A »lét« [Sein] Hegel számára: létezőség a tárgy tárgyiságában mint el-képzelttségében való közvetlen képzetének értelmében.²⁹

A lét Hegel szerint – Heidegger interpretációja alapján – a létező *lényege*, mint a tudat tárgyi képzete. Ezzel áll szemben Heidegger létfogalma, a Seyn mint éppen a létezőség – vagyis a hegeli létfogalom – *alapja*.

De mi ez az alap? A kezdeti φύσις, az őstermészet. A kezdeti 'létezőegész'? Mit jelentsen ez?³⁰

Heidegger azt is állítja, hogy „a lét semmis, magában hordozza a semmit”. A létnek ez a semmissége a lét mint *szakadék*.

„A lét [Sein] mint szakadék a semmi. A semmi minden semmis legtávolabbi ellentéte. A semmi semmit és lehetővé teszi a *nem* tervét [...]”³¹

A létnek [Sein] egy sajátlagos *aspektusa* a semmiként való lét eszerint. A lét a létezőhöz való viszonyában – mint *szakadék* – nyilvánul meg semmiként.³² A lét ugyanakkor sohasem ragadható meg önmagában a heideggeri felfogás alapján, mert „a lét mindenkor egy létező léte”. A lét mint semmi Heidegger szerint a lét mint szakadék, vagyis a létnek azon *adottsága*, hogy az a kitüntetett létező rápillantásában mint szakadék, feneketlen mélység nyilvánul meg.³³ A lét egyszerre *semmi* és *semmis* a heideggeri értelmezésben, mint *semmi* ugyanakkor minden *semmis* ellentéte. Itt egy önellentmondásra, és a létfogalom *megkettőződésére* bukkanunk. De mi is akkor a *metafizikai* Semmi?³⁴

(*A semmire és a negativitásra irányuló kérdés hiánya Hegelnél*) „A »semmi« minden metafizikában, amelynek számára a lét [Sein] mint létezőség már a létező pótléka, csak még egy pótlék a léthez [Sein]. Ez azt akarja jelenteni: Éppen miután a létezőség megragadásra kerül, határozódik meg a semmi. [...]”³⁵

A semmi és a negativitás Hegel³⁶ számára ugyanakkor nem vált kérdésessé: „Hegel negativitása nem kérdés számára; az »eredet«, és ez azt is jelenti ugyanakkor: az alapállapota annak, amit ezen név körülhatárol, nem válik kérdésessé és kérdezhetővé, mivel a negativitás kérdésének feltételezett »területével« már tétélezett [...]”³⁷

A lét mint létezőség csupán a létező pótléka, függeléke, s ezen függelék függeléke a semmi. Csak egy *szükséges adaléka* az interpretációnak. Kétségkívül igaza van Heideggernek – Hegel túlságosan magától értetődőnek vette a 'lét' és a 'semmi' fogalmak metafizikai szerepét. Az ontológiai differencia heideggeri tétele rávilágít a hegeli koncepció ezen gyengéjére. Az ontológiai differencia lényegében azt állítja, hogy a hegeli, tehát tradicionális létfogalom-értelmezés a létező lényegével, vagyis tulajdonképpeniségével, fogalmi *felfogottságával* azonosítja a létet; miközben az *abszolút lét* éppen ennek *alapja*.³⁸

Heidegger értelmezésem szerint ugyanakkor nem világítja meg kellőképpen saját létfogalmát – mivel azt csupán negatívan határozza meg, illetve nem kielégítően írja körül. Mint maga állítja: „léten közvetlenül semmit sem gondolhatok”.³⁹ Ami fontos Heidegger számára, az az ontológiatörténet destrukciója, ehelyütt a létfogalom-értelmezés tekintetében, vagyis, hogy tagadja a 'lét' fentebb megadott klasszikus értelmezését⁴⁰. Amikor Heidegger kimondja fentebb idézett szavait, rögtön így folytatja: mivel a lét önmagában sehol sem fellelhető, lehetséges, hogy mégis valami olyasmi, mint a semmi.⁴¹

Heidegger lehetségesnek tartotta eszerint lét és semmi azonosságának állítását – természetesen nem a hegeli pótlék-értelemben, hanem a kijelentés közvetlen, szó szerinti értelmezettségében. Kétségtelen ugyanakkor, hogy a szó szerinti értelmezés magának az értelmezésnek jelent közvetlen problémát.⁴²

A lét mint a létezőség alapja értelmezésem szerint magának a létezőnek az alapja, mert a létezőség maga a létező, mint lényeg, *tulajdonképpeniség* (eszme).⁴³ Ebből a (hegeli) *értelmezésmódból* már közvetlenül következik *e tanulmány fő célja*: a (tisztá) lét, a (tisztá) semmi és az abszolútum fogalmak azonosítása. Koncepcióm kétségtelenül átértelmezi a konvencionális interpretációkat.⁴⁴ Az elsődleges probléma a 'lét' és a 'semmi' fogalmak „semmitmondása”, önállótlanága.⁴⁵ Mint már korábban hangsúlyoztam, a megoldást ab-

ban látom, hogy új jelentést kell adni a szubjektivitás és az identitás kellően absztrahált fogalmainak; melyeket amennyiben mint *feltétel nélkülieket* értelmezünk, el kell vonatkoztatnunk ezen fogalmaknak a *végességből*, mint olyanból következő minden adottságától.⁴⁶

A lét és a semmi problémája tehát a *szubjektivitás* és az *identitás* problémájára vezethető vissza; mégpedig a *relatív* és az *abszolút* valóság, illetve a *végesség-végtelenség* gondolati kibontakoztatásának vezérfonalán. Heidegger a 'végesség metafizikájáról' beszélt, számára tehát nem vált kérdésessé a végtelen kizárásának a metafizika lehetőségét illető *eredendő* problematikusága. Meglátásom szerint viszont nem lehetséges a *végesség* metafizikája, a *végesség* megelőlszik a *fizikával* is.

(A 'végesség metafizikája' és az Isten nélküli teológia) Persze Heidegger így is fogalmaz: a lét [Sein] „a kezdeti φύσις”. Heidegger *isten-telen* teológiát akart⁴⁷ – talán azért is, mert az antik pogány görögséget istenítette, s azok filozófusait, akik csak hagyománytiszteletről hajtottak fejet az istenek előtt, de igazán hinni csupán az értelemben tudtak. Heidegger számára a metafizika eszerint a *természetben* rejlik: „maga a jelenvalólét a metafizika”. A metafizikát tehát a kitüntetett létező léte utáni kérdésből lehet *kinyerni*, nem pedig az Isten, az abszolútum léte utáni kérdésből. Vagyis minden *spekulativitást* kizárva, csakis a *fakticitásra* koncentrálva lehet és érdemes kutatni a lét értelmére irányuló kérdést.

Heideggernek nincs szüksége a *végtelenre*, s ekképpen *Istenre* sem –, ám ahogy kizárja a spekulativitást, teret enged az *irracionalizmusnak*. A költői beszéd terében lebegő misztikus *Lét* ugyanis Isten „placebójává”, pótlékává válik.⁴⁸ Érthető egyrészt Heidegger álláspontja, hiszen amint *elhomályosultak* a filozófiai gondolkodásban a *vallás* által generált bevett premisszák, úgy vált szükségyszerűvé annak belátása, hogy a filozófiai gondolkodás sem hagyhat semmit *homályban*, a *tudományrationalizáció* kényszere a filozófia számára is érvényessé vált.⁴⁹ Ám ez csak az egyik oldal – hiszen ahogy Heideggerrel a filozófia az egyik oldalon teljesíti ezen követelményt, a másikon újra misztifikálás mögé rejtőzik. Mondom ezt úgy, hogy meggyőződésem szerint a filozófiának csak olyasmiről szabad beszélnie, amiről határozott és világos mondanivalója van.

De mi is ez a „kezdeti φύσις”, a létezőség alapja?

Voltaképpen alig tudunk meg erről többet Heideggertől, mint hogy ez a misztikus *Lét*. A létezőség alapja a létező lényegének, azaz általában a *lényegnek* mint olyannak az alapja. A *lényeg* Heidegger szerint tehát a lét értelmére irányuló kérdés tekintetében megalapozásra szorul, illetve nem a végső alap, hanem maga is egy alapzaton nyugszik. A lényeg a res realitas-a, vagyis – ebben az értelemben – a *valós valósága*. Hegelnél a létesülésben [Werden] *realizálódik* a valós valósággá, vagyis a lényeg [Wesen] a *tulajdonképpen* valós. Heidegger ennek ellentmond: a lét nem a lényeg, hanem a lényeg alapja.

Heidegger behatóan elemzi Hegel létfogalmát, amely szerinte teljes összhangban van az ontológiatörténeti, 'létfelejtő' létfogalommal.

„Amit mi létnek [Sein] nevezünk, a nyugati filozófia kezdete szerint, az Hegel számára valóságot [Wirklichkeit] jelent; és ezen megnevezés nem véletlenszerű, hanem Arisztotelész által – a kezdet első végekor – előzetesen meghatározott: ενεργεια – εντελεχεια.

Amit Hegel »létnek« [Sein] (és lényegnek) [Wesen] nevez, mi »tárgyisággként« határozzuk meg: Hegelnek ezen elnevezése sem véletlen, hanem »A metafizika átváltoztatása« [Die Überführung der Metaphysik] és maga a kanti sajátosság által meghatározott. Így most a létező léte (lényeg), mint az *objektivitás* meghatározásának kategóriája: »tárgyiság«. [...]

Hegel a *létesülő létesülésével* [mit dem Werden des Werdenden], ami azt jelenti, az abszolútummal, kezd; s ezen »kezdeten« belül a »léttel« kezd, amely mint létezőség a létező semmije, ami azt jelenti, az abszolút valóság és annak valóságáé. [...]

Hegel a *kezdettel* kezd, amely kezdet az ego cogito abszolút megragadása – egy tulajdonképpen újkori magyarázata az *εν αρχη ην ο λόγος*-nak. »Lét« (valóság) mint tudat, ami azt jelenti, *maga* valami, egy tárgynak tudatában lenni, mint tudottat magában bírni.⁵⁰

Heidegger interpretációja szerint Hegel számára a *lét a tárgy tudata*, mint tárgyiség, objektív, *tárgyi lényeg*. A létnek ezen megragadása lefedi a 'realitás' latin szó eredeti értelmét. A *lét* tehát Hegel számára a *dologiság*; mint a realitás, a valóság eredeti értelme.⁵¹ E *dologiság*, tárgyiség mindig a tudat tárgyaként van jelen, s mint a tudat által meghatározott és közvetített *közvetettség* a konkrét lét, a 'valami' eszerint. Az *objektivitás* mint olyan tehát a *tudattartalom*, a lét pedig csak mint *objektív* kap értelmet. Mint Heidegger fogalmaz: „a gondolkodás mindig *valamiről* gondolkodik”,⁵² tehát – itt Hegel számára – csak a *valami* lehet értelemmel bíró, vagyis egyáltalában *elgondolható* a gondolkodás számára. A 'tisza szubjektivitás', azaz a *szubjektum* mint *abszolút* azonban *nem létező*, mert *nem dolog*.⁵³

(*Lét és 'dologiság'*) De a tiszta semmivel azonos tiszta lét Hegel számára – mint fentebb már hangsúlyoztam – csupán a metafizika kezdetének kezdetéhez szükséges *absztrakcióként* adódik, amely utóbbi szerinte önmagában *statikus* és *egyoldalú*, dialektikátlan megragadása az *abszolút valóságnak*.

„A megkettőzött tagadás mint önmagára való vonatkozás csak úgy gondolható el, ha kétszer kerül elgondolásra. Hegel nyelvén így hangzik ezen mondat: »Az abszolútum csak máslettében van önmagánál« (uo. 219. o.).⁵⁴

Az abszolútum mint 'első általános', az első tagadás, az absztrakt negativitás – önmagában önmaga számára sem *valós*, hiszen Hegelnél a valóság a *dologiság*, a 'meghatározatlan közvetlenség' ekképpen meg kell *határozódnia*, vagyis *tagadásra* kell kerülnie ahhoz, hogy *valóságához* juthasson. Így lesz a *létből mint semmiből lét mint létező*. De ez a létező a *lényeg*, vagyis a *fogalom* – „a lét csak *magánvalósága* szerint”.⁵⁵ A létnek ezen 'magánvalósága' ugyanakkor „*magában konkrét*” lét – vagyis a 'magánvaló dolog' léte.⁵⁶

„[...] Az »első negatív« abban rejlik, hogy »egy általános valami magán- és magáértvalóan felfogottan magát, mint önmaga mását mutatja«, és a »második negatív, a negatív negatívja a felfogott negativitás«, amely így kerül szemléltetésre: »ez tehát nem annak mása, amellyel egyenértékű, [...] hanem magának magánvaló mása, egy másnak mása; ezért zárja saját mását magába és ezáltal lesz önmaga tételezett dialektikájának ellentmondása«. Hegel tehát a negatívát mindkét alakban magának mására vezetői vissza, a második esetben a magára vonatkozó tagadásnak kifejezetten magánvaló mására, a reflexió tiszta különbségére. (2.2)⁵⁷

Az „első negatív” önmagában nem rendelkezik objektivitással, *dologisággal*, *miséggel* (quidditas), vagyis *valósággal*, önmagában objektíve semmis. Mint negatív, tagadó, a valami tagadása, ezért, hogy maga valami, vagyis *valós* lehessen, szükség van a „második negatívra”, amely létrehozza az *affirmációt*, azon *létet*, amely mint „magában konkrét”, *valós*, de *léte* a *dologiság* magánvalósága – a *fogalom* léte. A *fogalom*, mint *affirmatív* ekképpen lesz az első negatív negációjának eredménye, a 'meghatározott tagadás'. E tagadás tehát önmaga ellentéte. Hegel voltaképpen azt állítja, hogy a lét kezdetének kezdete azon folyamat, amelyben a lét e kezdete, mint *nem-lét* létté lesz. A kezdet éppen ezért csak *spekulatív-dialektikusan* értelmezhető. A kezdet kezdete – a 'meghatározatlan közvetlen' – eszerint eredendően *nem* önmaga, *önmagasága* önnön másában artikulálódik. Az 'önmagaság', az *identitás* Hegel szerint ugyanis mindenkor

objektív, vagyis a mi-séggel (quidditas), a mibenléttel, mint lényeggel azonos. Az 'első negatív' nem rendelkezik mi-séggel,⁵⁸ mivel éppen annak tagadása, ezért statikusan nem értelmezhető, hanem csupán dialektikusan, mint önmaga ellentéte.

A feltétel nélküli identitás, a totális indifferencia azonban mégis abszolúte szubjektív, hiszen mint puszta önazonosság semmi tárgyi, objektív vonatkozást nem tartalmaz(hat). Ekképpen tehát általában igaza van Hegelnek, de a feltétel nélküliség – azaz az abszolút szubjektum értelmében mégisincs.⁵⁹

Végül ismét a negativitásról. Hermann Schmitz szerint Hegel a tagadás „destruktív annullatorikus dinamikáját” becsüli túl: „[...] (Hegel) túlbecsüli a tagadás destruktív, annullatorikus dinamikáját. Egy kijelentés negációjával egy állítás kerül tagadásra, és aztán mondható mindenestre metaforikusan, hogy ezáltal megszüntetve-megőrzésre került; azonban egy értelmes kijelentés összetétele a negáció általi tagadásával egy ellentmondó állítássá kerül megszüntetve-megőrzésre, azaz éppen az értelmesség egy tényállás ábrázolásának értelmében. Egy kijelentés negációjától úgy különbözik egy meghatározottság negációja, hogy általa semmi sem kerül megszüntetve-megőrzésre, hanem egy komplementermennyiség kerül meghatározásra, például a sárga esetében a nem sárga tárgyak. A logikai hibát; amely félreismeri ezen különbséget, és ezáltal a negációban olyasmit sejt, mint a meghatározottságra irányuló, megszüntetve-megőrző dinamikájú támadás; Hegel Fichtétől örökli.”⁶⁰

BIBLIOGRÁFIA

Önálló kötet:

Thomas von Aquin: De ente et essentia – Das Seiende und das Wesen, Stuttgart 1987

G. W. F. Hegel: A logika tudománya [*Wissenschaft der Logik*] ford. Szemere Samu, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979

G. W. F. Hegel: A logika, Enciklopédia I., ford. Szemere Samu, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979

Martin Heidegger: A fenomenológia alapproblémái [*Die Grundprobleme der Phänomenologie*], ford. Demkó Sándor, Osiris / Gond-Cura Alapítvány, Budapest, 2001

Martin Heidegger: A metafizika alapfogalmai [*Die Grundbegriffe der Metaphysik*], ford. Aradi László és Olay Csaba, Osiris Kiadó, Budapest, 2004

Martin Heidegger: Hegel

Die Negativität. Eine Auseinandersetzung mit Hegel aus dem Ansatz in der Negativität (1938/39, 1941)

Erläuterung der „Einleitung” zu Hegels „Phänomenologie des Geistes” (1942)

Martin Heidegger: Gesamtausgabe III. Abteilung: Unveröffentlichte Abhandlungen Vorträge – Gedachtes, Band 68, Hegel, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1993

Martin Heidegger: Der deutsche Idealismus (Fichte, Schelling, Hegel) und die philosophische Problemlage der Gegenwart, GA, Band 28, Vittorio Klostermann, Frankfurt am main, 1997

Friedrich Hogemann und Walter Jaeschke: Die Wissenschaft der Logik, Hegel / Einführung in seine Philosophie, Herausgegeben von Otto Pöggeler, Verlag Karl Alber Freiburg / München, 1977

H. Seubert: Heideggers Zwiegespräch mit dem deutschen Idealismus, Köln/Weimar/Wien, Böhlau Verlag, Collegium Hermeneuticum, Band 7, 2003

Suki Béla: Martin Heidegger filozófiájának alapkérdései, Gondolat Kiadó, Budapest, 1976

Tanulmány gyűjteményes kötetben:

Jens Halfwassen: Hegel és Plótinosz az önmegismerésről – Az újplatonizmus jelentősége Hegel szellemfogalmának szempontjából, in: Idealizmus és hermeneutika – Tanulmányok Fehér M. István hatvanadik születésnapjára, szerk. Olay Csaba, L'Harmattan Kiadó, 2010

Martin Heidegger: Mi a metafizika? [*Was ist Metaphysik?*], „Költőien lakozik az ember” – Válogatott írások, ford. Bacsó Béla, Vajda Mihály, Budapest, T-Twins Kiadó, 1994

Martin Heidegger: Utószó a mi a metafiziká?-hoz, Martin Heidegger: Útjelzők [*Wegmarken*], ford. Vajda Mihály, Osiris kiadó, Budapest, 2003

Hermann Schmitz: Hegels Logik, Das dialektische Wahrheitsverständnis und seine Aporie (Kongreßvortrag Stuttgart 1975, aus: Hegel-Studien Beiheft 17, Bonn 1977)

Periodikum:

Christoph Asmuth: Negativität - Hegels Lösung der Systemfrage in der Vorrede der *Phänomenologie des Geistes*, Synthesis Philosophica 43 (1/2007)

Stefan Groß: Deleuzes Hegel-Kritik, forrás: <http://www.tabvlarasa.de/37/Gross1.php>

Gotthard Günther: Martin Heidegger und die Weltgeschichte des Nichts, Vordenker, Winter-Edition, 2005

Harald Kerber: Zum Begriff der Differenz bei Hegel, Derrida und Deleuze, forrás: <http://web.fu-berlin.de/postmoderne-psych/colloquium/kerber.htm>

Mogyoródi Emese: Parmenidész és a semmi, Magyar Filozófiai Szemle, 2012/2 (56. évfolyam, Idealizmusok)

K. Tsujimura, Martin Heideggers Denken und die japanische Philosophie. Festrrede zum 26. September 1969, in Ansprachen zum 80. Geburtstag am 26. September in Meßkirch

Vásárhelyi Szabó László: Nihilizmus-terápia a tengelykor szellemében, Kalligram / Archívum / 1998 / VII. évf. 1998. november–december

JEGYZETEK

- 1 Martin Heidegger: Hegel - Die Negativität. Eine Auseinandersetzung mit Hegel aus dem Ansatz in der Negativität (1938/39, 1941) Erläuterung der „Einleitung“ zu Hegels „Phänomenologie des Geistes“ (1942) Gesamtausgabe III. Abteilung: Unveröffentlichte Abhandlungen Vorträge – Gedachtes, Band 68, Hegel, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1993, 6. o.
- 2 Így lesz a tagadás, a negáció az egyetlen *princípium* Hegelnél – amely fogalom viszont a *semmire*, mint a *dolog*, a *valami*, tehát az objektív *valós* tagadásának fogalmára vezethető vissza. Heidegger a „Mi a metafiziká?”-ban azt állítja, hogy a *Semmi eredendőbb*, mint a tagadás. Eredendőbb, amennyiben megelőzi az értelmet. Fogalmilag viszont kétségtelenül a *valami* tagadását jelenti. A hegeli argumentációban a létező negativitását a *másra* irányuló kizáró negativitása adja.
- 3 A természetes valóságértelmezés a valóst nem mint tagadást, azaz nem mint lényegében éppen a valós tagadását fogja fel. Érthető módon, hiszen ez egy paradoxon, hogy a létezőt, a valamit önmaga tagadásával azonosként fogja fel Hegel. Hangsúlyozni kell itt, hogy Hegel a tiszta semmit a pusztá tagadással, ill. a pusztá ürességgel vette azonosnak. A valóság Hegel szerint tehát semmis. „Megszűnés” – ahogy Hegel maga fogalmaz, vagyis nem közvetlenül azonos ellentétével, de része van benne, mert abból ered. A determináció (a valós, mint eredmény) az „affirmatíván tételezett negáció” (G. W. F. Hegel: A logika tudománya [Wissenschaft der Logik] ford. Szemere Samu, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, 88. o.), vagyis a determináció a negáció egy fajtája. A negáció tehát a nagyobb halmaz, a valóságot eszerint tagadására, a semmire kell visszavezetni, azaz a negációra, – mint fentebb említettem – mint egyetlen princípiumra. Így lesz a tudomány kezdete abszolút. A hegeli koncepció ezen a ponton abszolúte logikus és akceptálandó. Az első negáció, mint „első általános” [erste Allgemeine] (Friedrich Hogemann und Walter Jaeschke: Die Wissenschaft der Logik, Hegel / Einführung in seine Philosophie, Herausgegeben von Otto Pöggeler, Verlag Karl Alber Freiburg / München, 1977, 87. o.) az absztrakció Hegel számára a konkrét valóságtól való szükségszerű elvonatkoztatás értelmében. Mint Heidegger hangsúlyozza, Hegel számára a negativitás nem válik kérdésessé, s fontos lehet itt hangsúlyozni, hogy az első negáció – mint a tiszta léttel azonos tiszta semmi entitás-léte sem válik lehetőséggé Hegel számára. Hegel Schellinggel ellentétben az abszolútumot mint abszolút identitást tehát nem totális indifferenciaként, hanem a meghatározottság totalitásként definiálja; s lényegi érve a schellingi pozíció ellen annak „absztrakt” mivoltának irrealitásként való bemutatása (ez tehát „az abszolútumnak az a bizonyos éjszakája, amelyben minden tehén fekete” (Hegel 1973, 16. o.). Hegelnek ehelyütt igaza van, az abszolút identitás nem szubjektivitás és objektivitás egységeként azonos a tiszta semmivel, hanem mint totális indifferencia, az abszolút semmi teljes különbségnélkülisége, pusztán szubjektivitás. Ekképpen kap helyet az abszolútum fogalmában az ontológiai differencia, hogy ti. az éppen a differenstől (az objektívtól) differens (tehát tisztán szubjektív, mint abszolút szubjektum). A hegeli spekulatív-dialektikus pozíció az abszolút identitást mint a meghatározottság totalitását, az abszolút eszmét reális végtelenként értelmezi, amely értelmezés viszont szofisztikus argumentáción alapszik. A hegeli érvelés szerint a meghatározatlannak éppen meghatározatlansága a meghatározottsága: „A lét a meghatározatlan közvetlen; mentes a

- meghatározottságtól a lényeggel szemben, valamint minden más meghatározottságtól, amelyet önmagán belül kaphat. Ez a reflexió nélküli lét a lét, ahogyan közvetlenül csak magánvalósága szerint van. Mivel meghatározatlan, azért minőség nélküli lét. De magánvalósága szerint a meghatározottság jellege csak a meghatározottal vagy minőséggel való ellentétben illeti meg. A létnek általában ellentéte azonban a meghatározott lét mint olyan, ám ezzel épp meghatározatlansága a minősége. Kiténik tehát majd, hogy az első lét magában meghatározott, s így másodsor, hogy átmeny a létezésbe, hogy létezés; ez azonban mint véges lét megszűnik, s átmeny a létnek végtelen önmagára való vonatkozásába, harmadszor, a magáért-való-létbe.” (Hegel 1979, 57. o.)
- A meghatározatlanként meghatározott „tisza lét” Hegel szerint tehát egyszerre meghatározatlan és meghatározott. A hegeli érvelés nézetem szerint téves, és pedig azért, mert Hegel azonosítja a meghatározottság mint olyan *formai* és a *tartalmi* vonatkozását. A meghatározatlanként való meghatározottság ugyanis azt jelenti, hogy a *minősített* formailag meghatározottá minősül, tartalmi szempontból azonban éppen ellenkezőleg, meghatározatlanként értelmeződik. A kettő – forma és tartalom – azonosítása eszerint érvénytelen argumentációs lépés. Ekképpen a *puszta magánvalóságként* felfogott lét a *tiszta semmivel* egyértelműen azonos (A=A), vagyis a Semmi semmilyen értelemben sem tekinthető valaminek (azaz létezőnek, illetve létezésnek). A Semmi lényege a *nem-valamiség*, ha valaminek vesszük mégis, nem a Semmiről beszélünk. A Semmi eredendőbb, mint a valami, s noha az igaz, hogy *értelem* csak a valamivel szemben kap, ám ettől még nem válik valamivé. Vagyis az „első lét” *nem* létezés.
- 5 Hegel bár csupán a kezdethez szükséges absztrakciónak tekintette lét és semmi azonosságának tételezését, mégis rendkívül fontosnak, s az egyetlen konzekvens kezdetnek tekintette a tételt.
- 6 Hegel a műben lényegében arról beszél, hogy a kezdetnek *abszolútnak* kell lennie.
- 7 E kényszer oka a hegeli valóságfogalom (realitás) eltárgyasító jellegéből fakad – mint Heidegger hangsúlyozza –, vagyis hogy mindenképpen *dologinak* kell lennie Hegel számára az abszolútumnak ahhoz, hogy *valós* lehessen.
- 8 A hegeli spekulatív-dialektikus kezdet problémája mindenképpen kérdéses – ezt bizonyítja a körülötte azóta sem csillapodó vita.
- 9 A valóságfogalom latin értelméből fakadóan, vagyis hogy csak a *dologit* tekintették figyelembe veendőnek.
- 10 Hegel 1979, 75. o.
- 11 Martin Heidegger: A fenomenológia alproblémái [Die Grundprobleme der Phänomenologie], ford. Demkó Sándor, Osiris / Gond-Cura Alapítvány, Budapest, 2001, 117. o.
- 12 Ezen elgondolása Hegelnek a végtelenségfogalmat illető azon téves meggyőződéséből ered, amely a *határtalant* azonosnak tekinti a végtelennel.
- 13 „Ekképpen: Nincs »mennysország« a fogalmak számára, ezeket inkább állandóan újra kell alkotni.” (Stefan Groß: Deleuzes Hegel-Kritik, forrás: <http://www.tabvlarasa.de/37/Gross1.php>)
- 14 A fogalom valósága nyelvi valóság, s noha felfogásunk számára valóban a létező teljességét, egészét *jelenti*, ebből nem következik a platóni *Ideenwelt* igazsága. Minden valóság mint *objektivitás* számunkra-valóságként felfogott, hiszen nem ismerünk meg az objektivitásban megismerésüinktől független magánvalóságot. Egyetlen magánvalóságot tételezhetünk csupán, az *abszolútum* valóságát. Hegel maga írja: „Ebből következett az abszolútum második definíciója: az *abszolútum a semmi*; valójában benne foglaltatik abban, ha azt mondják, hogy a magánvaló dolog a meghatározatlan, teljességgel forma és ezzel tartalom nélküli; – vagy hogy Isten csak a legfőbb lény és egyéb semmi, mert mint ilyen épp ugyanazon negatívitásként van kifejezve; a semmi, amelyet a *buddhisták* mindennek elvévé, valamint mindennek végcéljává tesznek, ugyanaz az absztrakció.” (Hegel 1979, 154. o.)
- 15 „A lét a fogalom csak magánvalósága szerint, [...]” G. W. F. Hegel: A logika, Enciklopédia I., ford. Szemere Samu, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, 150. o.
- 16 „Hogyan jut a »tudat« mértékadó, mindent hordozó és behatároló előrangjához?” (Heidegger 1993, 29. o.)
- 17 Az abszolút valóság az abszolútum, ezt pedig Hegel mint abszolút tudatot, azaz abszolút szellemet definiálja.
- „Mármost miért igaz, hogy a kezdetben kibontatlan lét kibomlása minden meghatározások totalitásával nem más, mint *szellem*, vagyis *önmaga gondolása*, *ön-tudás* avagy *öntudat*? E kérdés megválaszolásán múlik Hegel és Plótinosz számára is annak megfelelő megértése, hogy kicsoda egyáltalán a szellem. Márpedig erre a döntő kérdésre mindketten azonos választ adnak. A mindkettejük esetében közös alap gondolat az, hogy az eredendő egységként és egészként felfogott lét önmagán belüli megkülönböztetése egyúttal e lét *visszatérése* is *önmagához*, és éppen ezen önvonatkozásként nem egyéb, mint gondolkodás, mégpedig önmaga gondolása, illetve magának a gondolkodásnak a gondolása.” (Jens Halfwassen: Hegel és Plótinosz az önmegismerésről – Az újplatonizmus jelentősége Hegel szellemfogalmának szempontjából, in: *Idealizmus és hermeneutika – Tanulmányok Fehér M. István*

- hatvanadik születésnapjára, szerk. Olay Csaba, L'Harmattan Kiadó, 2010, 59–60. o.) Hegel tehát a gondolkodás és a létezés azonosítása révén a tudattal – a reflektált gondolkodással – azonosítja a létet, s így a tudat feltétel nélkülsége válik nála az abszolút léttel, valósággal azonosossá.
- 18 Heidegger 1993, 29. o.
- 19 Uo.
- 20 Megoldást e kérdésben meglátásom szerint csakis az abszolútum, az abszolút szubjektum konzekvens végiggondolása jelentheti, hogy ezáltal eljussunk eredetéhez, a 'tisztá semmihez' mint *abszolútumfogalomhoz*. Hegel maga is „abszolútumfogalomként” kezeli a semmit, mint magánvaló dolgot, magánvalóságot, s ugyanakkor az üresség fogalmával azonosítja, a buddhistákra hivatkozván. Azt is hangsúlyozta Hegel, hogy ezen gondolat mint *absztrakció* igaz, vagyis mint *inkonkrét nem-valós*. Úgy gondolom, hogy a semmit nem ürességként, a lét pusztá *hiánya-ként* kell felfogni, hanem az abszolút szubjektum *fogalmi* megnevezettségéeként, mint *abszolút nem-tárgyiságot*, nem-dologiságot, azaz mint az *abszolút irrealitást*.
- 21 Ha a létet mint a létezőtől gyökeresen különbözőt, ámde ugyanakkor mint a semmi *ellentétét* határozzuk meg, akkor ehelyütt egy értelmetlenségbe futunk bele – hiszen a létező a *valami*, vagyis a semmitől gyökeresen különböző, s ekképpen a Semmit a Léttel *azonosként* kell valójában értelmezni.
- 22 „[...] Ezen árnyék a nihilizmus semmije, és benne semmi sem válik létezővé, hanem a mindent átfogó egyáltalán-lét eszméje kerül elvetésre. Egy ilyen elvetésfunkció félreismerhetetlenül a háromértékűségben lépett fel, jóllehet a legprimitívebb alakban. A semmi heideggeri eszméje ugyanaz, mint Hegel második negatívja, amely Hegel pregnáns megállapítása szerint a „valótlanságba” visz, s semmi más mint a negativitás végtelen megkettőzhetőségének gyűjtőfogalma, amely ott sem hagyja abba, ahol a létező minden létének igazsága már régen eltűnt a tagadásban. Mindkét gondolkodó kihívást látott e problémában, s nem véletlen, hogy mindketten egyfajta filozófiai zsargont gondoltak ki maguknak, amelynek fel kellene feszítenie a hagyományos nyelvi pozitivitás határait.”
- A semmi, azaz a *Semmi* heideggeri eszméjének egy másik példája Heidegger egyik summázata a *Mi a metafizika?* lényegéről: „1929-ben Husserl mesterem freiburgi utódaként elkészítettem a Was ist Metaphysik? című székfoglalómat. Ebben a dolgozatban a semmiről vizsgáltam, megpróbáltam bemutatni, hogy a lét, a többi létezőtől eltérően nem maga is egy létező, s mint ilyen, ebben az értelemben egy semmi. A német és a nemzetközi filozófiai közösség nihilizmusként jellemezte ezen előadást. A következő évben, 1930-ban egy fiatal Yuasa nevű japán, pont olyan korú és kinézetű, mint most az Ön fia, lefordította japánra ezt a dolgozatot, melyet egyébként az első szemeszter látogatva hallgatott. Ő megértette, amit a dolgozat mondani kívánt.” (K. Tsujimura, Martin Heideggers Denken und die japanische Philosophie. Festrede zum 26. September 1969, in Ansprachen zum 80. Geburtstag am 26. September in Meßkirch)
- Értelemzésem szerint éppen a Semmi „nihilista diskurzusa” vezet ki a valódi nihilizmusból, amely utóbbi viszont a Semmi tudomásul-nemvételéből fakad. Heidegger meggondolását elutasították, mert nem értették meg. Meglátásom szerint – s mint Gotthard Günther is hangsúlyozza – a nyelv pozitívitása elzárkózik a Semmi kifejezésétől, vagyis éppen a csak *valamiben* való gondolkodni tudás akadályozza meg a nihilizmus lektüzdését. Ezt úgy kell érteni tehát, hogy éppen a *Semmi ignorációja a nihilizmus*. Heidegger ráértett ezen problémára, noha *kifejezetten* nem tudta megválaszolni. Mégis, a megoldás valahogyan a levegőben lógott nála:
- „»Az agg Heidegger utolsó megnyilvánulása« alcím alatt hasonló gondolatokkal találkozunk. Itt Kunszt György Ernst Nolte 1992-ben megjelent könyvére hivatkozva leírja, hogy Heidegger négy hónappal halála előtt beszélgetésre hívta meg Welte teológiai professzort. Heidegger kérése az volt, hogy Welte beszéljen a sírjánál. A beszélgetés közben »a levegőben lógott Eckehartnak az a gondolata, hogy Isten és a Semmi azonos« (247). S ezen a ponton Kunszt György megkockáztatja azt a gondolatot, hogy az agg filozófus »utolsó napjaira maradt Eckehart-opciója döntő mértékben Heidegger Zen-buddhizmuson orientált japán tanítványainak és követőinek visszahatása Heidegger gondolkodására«” (Vásárhelyi Szabó László: Nihilizmus-terápia a tengelykor szellemében Kalligram / Archívum / 1998 / VII. évf. 1998. november–december)
- 23 Heidegger a következőt írja erről: „»A tiszta lét és tiszta semmi tehát ugyanaz.« Hegelnek ez a mondata (*A logika tudománya* I. rész. Bp. 1979. 58. o.) helytálló. Lét és Semmi összetartoznak, de nem azért, mert megegyeznek – a hegeli gondolkodás-fogalom felől tekintve – a maguk meghatározatlanságában és közvetlenségében, hanem mert a lét lényegében véges és csak a Semmibe beletartott jelenvaló lét transzcendenciájában nyilvánul meg.” (Martin Heidegger: *Mi a metafizika?* [*Was ist Metaphysik?*], „Költőien lakozik az ember” – Válogatott írások, ford. Bacsó Béla, Vajda Mihály, Budapest, T-Twins Kiadó, 1994, 30. o.) Heidegger fenomenológiai interpretációja révén úgy fogadja el a hegeli tételt, hogy aztán a maga lényegében tagadja azt. Eszerint tehát Heidegger

- saját állítását tagadja, persze érthető módon, hiszen maga a hegeli tétel hegeli interpretációja is *ellentmondásos*. Heidegger megpróbált kiutat találni ezen apóriából, meglátásom szerint azonban nem a megfelelő módon tette ezt.
- 24 „[...] Elképzelhetünk-e olyasvalamit, mint a lét? Nem fog el valakit a szédülés az erre irányuló kísérletnél? Valóban, kezdetben tanácstalanok vagyunk, és az ürességbe nyúlunk. A létező – az valami: asztal, szék, fa, ég, test, szavak, cselekvés. A létező igen – de a lét? Az efféle úgy fest, mint a semmi – és nem kisebb személy, mint Hegel mondta: a lét és a semmi ugyanaz. A filozófia mint a lét tudománya a semmi tudománya? Vizsgálódásunk kiindulásakor minden látszat-keltés és megszüntetés nélkül be kell ismernünk: léten kívül semmit sem gondolhatok. [...] A 'van' és ezzel az általában vett lét megértése annyira magától értetődő, hogy máig is a kétségbevonhatatlan dogma erejével bír a filozófiában: a lét a legegyszerűbb és legmagától értetődőbb fogalom; nem lehet és nem is szükséges meghatározni... S ha a lét mégis a legkuszább és a legsötétebb fogalom lenne? S ha a létet fogalmára hozni a filozófia legsürgősebb, újból és újból újonnan megragadandó feladata lenne?” (Martin Heidegger: A fenomenológia alapproblémái [Die Grundprobleme der Phänomenologie] ford. Aradi László és Olay Csaba, Osiris Kiadó, Budapest, 2004, 25–26. o.)
- 25 „Felül kell vizsgálunk, hogy vajon a Semmi, amely a maga lényegét illetően hangolja a szorongást, kimerül-e minden létező üres tagadásában, vagy pedig, mint soha és sehol nem létező, úgy lepleződik le, mint az önmagát minden létezőtől megkülönböztető, amit a létnek nevezünk.” (Martin Heidegger: Utószó a mi a metafiziká?-hoz, Martin Heidegger: Útjelzők [Wegmarken], ford. Vajda Mihály, Osiris kiadó, Budapest, 2003, 107. o.)
- 26 Meglátásom szerint tehát a létkérdés lényege itt rejlik, s újra tárgyalandó.
- 27 „[...] Ehelyütt jelenik meg Hegel istenfogalma. Heideggeri értelemben a hegeli filozófia ennyiben „ontoteológia” (ebd., 45), a „magát elgondoló gondolkodás, mint a magában forgó lét” értelmében (ebd., 44). Az efféle ontoteológia – és Heidegger itt találkozik az egész posztmetafizikai gondolkodással – „a gondolkodás számára kérdésessé vált” (ebd., 45). Ezen posztmetafizikai gondolkodás azonban Heideggernél – ám éppígy Derridánál is –, a metafizikatörténet pusztá megmondolása.” (Harald Kerber: Zum Begriff der Differenz bei Hegel, Derrida und Deleuze, forrás: <http://web.fu-berlin.de/postmoderne-psych/colloquium/kerber.htm>)
- 28 Lásd lentebb.
- 29 Heidegger 1993, 51. o.
- 30 Számomra ezen heideggeri elgondolás pusztá mitikus utalás a preszokratikus „ösanyag”-képzetekre.
- 31 Uo. 48. o.
- 32 Heidegger eszerint a létet mint sajátlagos aspektusban megragadottat azonosítja csupán a Semmivel, és nem általában és feltétlenül. Heidegger ugyanakkor a lét fogalmi megragadásának lehetőségét is tagadja. Viszont Heidegger maga hangsúlyozza a létfogalom e misztifikációjának „filozófiatlanságát”:
„A létkérdés most a legeredetibb és a legtovább formált, és éppenséggel az a kérdés, amely minden tulajdonképpeni filozofálásnak alapjául szolgál. (Tí to ov – mint probléma alakítandó. Mi a létező mint olyan? Mit jelent a lét? Milyen lehetséges erre a válasz? Miből magyarázandó? *A lét fogalmának lehetősége! Csak akkor van tulajdonképpeni filozofálás, amikor a fogalmi ismeret lehetséges.*)” (Martin Heidegger: Der deutsche Idealismus (Fichte, Schelling, Hegel) und die philosophische Problemlage der Gegenwart, GA, Band 28, Vittorio Klostermann, Frankfurt am main, 1997, 44. o. (Kiemelés tőlem: G. Z. E.)
Ha nincs „fogalmi ismeret” a létfogalomról, akkor nincs „tulajdonképpeni filozofálás” – mint Heidegger maga állítja. Nyilvánvaló számomra, hogy a heideggeri elgondolás hegeli indítatású, mert a semmi fogalmát a hegeli „negáció” fogalma helyére teszi – hiszen tagadásként határozza meg a semmit. (Noha a Mi a metafiziká?-ban „eredendőbbnek” itéli a Semmit a tagadásnál.) Hegel ugyanakkor a spinozai elv, az *omnis determinatio est negatio* elve alapján a létezőt a *negatívként* definiálja. *A létező* „az affirmatíván tételezett negáció” – ámde Hegelnél a létező mint *konkrét lét* általában azonos a léttel és a létezéssel is. A konkrét lét a létezés mint a létező mint olyan. Heidegger tagadja a hegeli „alaptétel” *alapindítatását* – vagyis a pusztá magánvaló lét meghatározatlanságát és közvetlenségét, mert szimbolista-mitikus elgondolásnak tartja a hegeli gondolkodás-fogalmat, s nem látja be, hogy a hegeli koncepció itt teljesen konzekvens és jogos. Ekképpen nem csoda, hogy a semmi elemzésekör önellentmondásokba bonyolódik.
- 33 „A hit és tudás befejezések fogalmazza meg Hegel először egy olyan filozófia feladatát, amelyben a negativitás mint egy abszolút rendszer mozzanata lépne fel: »A tiszta fogalomnak azonban, avagy a végtelenségnek, mint a semmi szakadékának, amelyben minden lét elsüllyed, a végtelen fájdalmat (...) tisztán mint mozzanatot, de nem is többet, mint a legmagasabb eszme mozzanatát kell jelölnie, és így amelynek, ami mintegy sem a tapasztalati lényeg feláldozásának morális előírása, sem pedig a formális absztrakció fogalma nem volt, filozófiai egzisztenciát adni, és ekképpen az abszolút szabadság eszméje

filozófiájának, és ezáltal az abszolút szenvedést vagy a spekulatív nagypénteket, (...) istentelenségének egész keménységében visszaállítani, azaz keménységéből egyedül (...) a legmagasabb totalitása maga komolyságában (...) létrejönni tud és kellenek.» (Christoph Asmuth: Negativitát – Hegels Lösung der Systemfrage in der Vorrede der Phänomenologie des Geistes, Synthesis Philosophica 43 (1/2007), 24. o.)

Mint Asmuth idézi, a heideggeri gondolat Hegeltől származik: a lét mint semmi a végtelen, s a szakadék, amelyben minden lét (létező, létezés) „elsüllyed”. Ez a szakadék Hegel szerint azonban a legmagasabb eszme mint a legmagasabb totalitás születése vajudásának toposza.

- 34 „Parmenidész tankölteményének talán legfontosabb, de minden bizonnyal az egyik legkomolyabb fejtörést okozó szövege a 2. töredék (DK 28 B2). A töredék centrális helye Parmenidész metafizikájában annak köszönhető, hogy az istennő, aki az »ifjúhoz« beszél, (fr. 1.24), ebben szöveghez le bizonyos alapelveket, amelyekből azután valamilyen módon a parmenidészi »létező« (*eon*) megdöbbentő tulajdonságai következnek: »nem-született«, »romolhatatlan«, »egész«, »egyetlen«, »rendületlen«, »teljes«, »folytonos« és »egy« (fr. 8.1-6). Hogy mindez milyen összefüggésben áll a 2. töredék – igen kevésbé nyilvánvalóvá tett – alapbelátásaival, annak eldöntésében nagy szerepet játszik egy további kérdés tisztázása. Vajon az istennő miért tiltja le a nem létező (*to mé... eon*, fr. 2.7) kutatásának útját, s vajon miért is marad csupán a létező útja egyetlenként (vö. fr. 8.1), ami végül azon érvekhez vezet, amelyekkel alátámasztja a létező fenti tulajdonságait (fr. 8)?» (Mogyoródi Emese: Parmenidész és a semmi, Magyar Filozófiai Szemle, 2012/2, 56. évfolyam, Idealizmusok, 9. o.)

A *Semmi* metafizikai fogalom. Története végigvonul a filozófiatörténeten. Mogyoródi Emese tanulmányában nagy problémaérzékenységről tanúságot téve vizsgálja a kérdést a neves preszokratikus szerző töredékeit és a semmi fogalmát általában elemezvén. Kiderül a tanulmányból, hogy a semmi problematikus fogalom. De miért volt fontos Parmenidész számára, hogy „megtiltsa” vizsgálatát? Parmenidész vizsgálódásai „nem a keresett *X* létezőre vonatkoznak, hanem a »dolgoságra« vagy »valamiségre«”. (Uo. 12. o.) Tehát az általam Hegellel (és Eckhart mesterrel) kapcsolatban korábban kifejtettek előképével van dolgunk: „[...] Ez utóbbi szerint Parmenidész azért veti el a »nem van« útját, mert értelmetlen nem-létezőt (= olyasmit, ami nincs) kutatni.” (Uo.)

Tűnhet úgy is, itt egy banalitásról van szó, hiszen ezen interpretáció szerint Parmenidész egyszerűen ignorálandónak tekintette a semmit,

mint olyan. Úgy gondolom, hogy kétségtelenül *valamivel szemben* érvelt itt Parmenidész, s ez a *valami* pedig egy *ellentétes elgondolás* lehetett, egy olyan elgondolás, amely Parmenidésszel ellentétben nem a *léte* mint örök létezőt, valóságot abszolutizálja, hanem éppen ellenkezőleg, annak *negativitását*, vagyis a *Semmit*. Ezért lehetett számára az egész dolog problematikus. Mint fentebb már hangsúlyoztam, a megoldást a Semmi metafizikai problémáját illetően abban látom, hogy a Semmit egy egészen sajátlagos *entitásként*, ti. mint abszolút identitást az abszolút szubjektum, vagyis az abszolútum entitásként kell értelmezni. Ezen entitás tisztán *szubjektív* entitás, vagyis olyan entitás, amelynek identitása nem *mi-ség*, hanem *ki-ség*, ebben az értelemben pedig a *negatív mi-ség*. A szubjektum, az alany általában objektum is, hiszen véges és meghatározott, mint létező, vagyis *eltárgyasítható*. Az abszolút, feltétel nélküli alanyról ez azonban nem mondható el. Ekképpen ez utóbbi csakis a Semmi lehet. A semmi, mint Mogyoródi fogalmaz: „»A semmi« tehát olyasmi, (»valami«), amit tulajdonságok teljes hiánya jellemez, ugyanis legalább egy predikátum igaz rá: »nem rendelkezik tulajdonságokkal«. [...] Hiszen aki »semmiről« (sem) gondolkodik, az nem gondolkodik, míg aki »a semmiről« gondolkodik, az nagyon is törí a fejét.” (Uo. 14. o.)

- 35 Heidegger 1993, 49. o.

- 36 „Egység és differencia statikus egymásmellettisége nem ábrázolhat tartós, s ezáltal értelmes viszonyt. Csak a mozgás fogalma által válik azzá. Így kerül a negativitás Hegel megoldásainak centrumába. A negáció először is egyszerűen határt, korlátot vagy hiányt jelöl. A negatív a pozitív negatívja, ezáltal nem csupán valamiként különböző, hanem meghatározottan ellentétes kontradiktórikus reláció. Ez magában foglalja az identitás egy mozzanatát, ahogy Hegel maga fogalmaz: »Az ellentétben a meghatározott reflexió, a különbség teljesül be. Ez az identitás és a különbözőség egysége; mozzanatai egyetlen identitásban különbözőek; ekképpen ellentétesek.« (G. W. F. Hegel: GW 11, S. 272) Az ezen egyetlen való pillantás – itt formálisan megrövidítve – megnyitja a negativitás perspektíváját. A negativitás a szubjektivitás csírája, mivel implikálja azon mozgást, amely csupán a negáció révén jön létre és csak a negáció negációja révén tér vissza magához. »Amennyiben a továbbiakban a negativitásról, vagy negatív természetéről beszélünk«, konstatálja Hegel az 1812-es *Wissenschaft der Logik*-ban, »így ezalatt nem azon első negációt, a határt, korlátot vagy hiányt értjük, hanem lényegében a máslet tagadását, amely, mint olyan, magára való vonatkozás.« (G. W. F. Hegel: GW 11, S. 77)” (Christoph Asmuth (1/2007), 27–28. o.)

- Hegel számára az igaz negativitás a második negáció, amely „mint olyan, magára való vonatkozás”. Csak a második tagadás valós, mert nem pusztá határ, korlát, vagy hiány, mint az első negáció, hanem éppen e hiány tagadása, „hiánya”, s eredménye az affirmatív lét. Mint már korábban kifejtettem, Hegel a pusztá vagy „első” tagadást a kezdet önmagában irreális mozzanataként értelmezi, amely pusztán önmaga hiányát jelenti, s csak e hiány hiánya (a második negáció) hozza létre valóságosként. A negáció tehát a mozgás beindítója, „a szubjektivitás csírája”, vagyis kezdete, de önmagában mégsem „érdekes”, hiszen nem reális. Heidegger szerintem jogosan veti itt Hegel szemére, hogy Hegel elszakasztja a kezdet, az eredet igazi problémáját.
- 37 Uo. 37. o.
- 38 Itt a lényeg: meg kell különböztetni a ‚lét’ és az ‚abszolút lét’ kifejezéseket. A lét tehát csak mint feltétel nélküli valóság különbözik a létezőtől. Ugyanakkor szükségesnek látom a hegeli felfogás részleges rehabilitációját ehelyett: a konkrét lét a valóság, mint objektív valóság. Ehhez tartozik, hogy az elvont létet (mint abszolút létet) tisztán szubjektív valóságként kell felfogni, vagyis mint magából minden objektivitást kizárót, azaz mint a tiszta semmit. A heideggeri koncepció ezen a ponton illethető tehát kritikával: az igaz, hogy a konkrét lét – amely a tulajdonképpeni lét Hegel szerint – eltárgyasítja a létet mint olyant, viszont Heidegger – mert nem lát tovább Hegelnél – nem veszi tekintetbe a ‚tiszta lét’ abszolút nem-tárgyi lényegét, vagyis azt, hogy ez utóbbi az a lét, amelyet keres. Igaza van Heideggernek ugyanakkor bizonyos szempontból, mármint hogy joggal tagadja a lét és a valóság azonosítását, ha a létet mint abszolút létet fogjuk fel, mert az abszolút lét a tiszta semmi – vagyis az abszolút valóság a nem-valóság, mint a nem-valóság-os. A valóság mint olyan eszerint mindig relatív (tárgyi végeesség), ekképpen tehát az abszolút valóság a(z objektív) valóság (a lét mint létezés) abszolút tagadása. Eszerint tehát igaza is van Heideggernek, meg nem is.
- 39 Vö. 24. lábjegyzet.
- 40 Vö. 32. lábjegyzet.
- 41 Vö. 25. lábjegyzet.
- 42 Éppen ezért fordul el a racionalitástól mind Hegel, mind pedig Heidegger.
- 43 A létezőség a realitás, vagyis a létező valósága – ezen a ponton megvédem Hegelt és az ontológia-történetet. Más kérdés, hogy Hegellel ellentétben úgy gondolom, hogy e lét nem abszolút, hanem relatív valóság.
- 44 Éppen ezért látom értelmét egész vállalkozásomnak...
- 45 Vö. 24. lábjegyzet: „Vizsgálódásunk kiinduláskor minden látszateltét és megszépítés nélkül be kell ismernünk: léten közvetlenül semmit sem gondolhatok...” (Heidegger 2001, 25. o.)
- 46 Vagyis meg kell értenünk a végtelenséget.
- 47 „[...] Tehát a metontológiában nem annyira a hiányzó etikát, mint inkább a teológia üres helyét gyaníthatjuk Heidegger gondolkodásában. Ez amolyan szinte negatív teológia, amelyet a kései Heidegger – az adalékokban – Hölderlin segítségével mint Isten hiányát próbál meg elgondolni. Ebből tételezhető mindenesetre az etika alapproblémája – egyetlen szóval: a nihilizmus.” (H. Seubert: Heideggers Zwiegespräch mit dem deutschen Idealismus, Köln/Weimar/Wien, Böhlau Verlag, Collegium Hermeneuticum, Band 7, 2003, 8. o.)
- 48 „[...] A *Lét és időben* kifejtett koncepcióhoz képest, amelyben a filozófus nem hagyott helyet Isten számára – bár a lét misztifikált fogalma impliciten már akkor is magába foglalta Istent –, későbbi műveiben fokozatosan közeledik egy sajátos vallási misztikához. Ez a közeledés objektív szükségszerűség, hiszen minél inkább elfordul Heidegger a rációtól, annál inkább kénytelen a valláshoz közeledni. A hagyományos vallásokkal szembeni fenntartását természetesen továbbra sem adja fel, a lét fogalmát igyekszik az Isten fogalmánál általánosabb és mélyebb fogalomként megőrizni. [...] Heidegger későbbi írásaiban [...] visszatér a lét kérdésére, azonban az eddig elmondottakhoz viszonyítva lényegesen újat már nem mond, pusztán a »lét« fogalmának egyes aspektusait változtatja oly módon, hogy ez a fogalom mindinkább alkalmassá válik a teológiai használatra, mindinkább egy sajátos istenfogalomká lényegül.” (Suki Béla: *Martin Heidegger filozófiájának alapkérdései*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1976, 277–280. o.)
- 49 Itt most elsősorban azon *előfeltételezésre* gondolok, hogy *Isten szükségszerűen antropomorfszellemi lény – aki végtelen is ugyanakkor*. Hegel számára nem vált problémává egy emberformájú Isten, mint az *isteni abszolút tudat* tételezése, és a végtelenség fogalmisága között feszülő *ellentét*. A misztikus tradíció, különösen a zsidó miszticizmus azonban érzékeny erre a problémára.
- 50 Heidegger 1993, 50–52. o.
- 51 „[...] A reális és a realitás e fogalmát kezdettől fogva rögzítenünk kell, ha Kant tételét, hogy a létezés [Dasein] nem reális predikátum, azaz nem egy dolog tartalmának meghatározása, helyesen akarjuk megérteni. A realitás és a reális fogalmának Kantnál nem az a jelentése, amire manapság többnyire gondolunk, amikor a külvilág realitásáról vagy az ismeretelméleti realizmusról beszélünk. A realitás nem azt jelenti, hogy valóság, illetve létezés vagy egzisztencia, vagy éppenséggel meglévség. Nem azonos a létezéssel, az »objektív realitás« fogalmát azonban

- Kant azonos értelemben használja a létezéssel. A »realitás« kifejezés kanti jelentése e terminus szó szerinti értelméhez igazodik. Kant a terminust nagyon találóan dologisággal [Sachheit], dologi meghatározottsággal fordítja. Reális az, ami a *res*hez tartozik.” (Heidegger 2001, 47–48. o.)
- 52 „Minden létező *valami*, azaz a maga *mi*-jével rendelkezik, és ekként egy meghatározott lehetséges *módja van lenni*.” (Heidegger 2001, 30. o.)
- 53 Vö. 33. lábjegyzet.
- 54 Hermann Schmitz: Hegels Logik, Das dialektische Wahrheitsverständnis und seine Aporie (Kongreßvortrag Stuttgart 1975, aus: Hegel-Studien Beiheft 17, Bonn 1977), 24. o.
- 55 Vö. 15. lábjegyzet.
- 56 „[...] Ami azonban valójában a magánvaló dolog, ami valóban magánvalósága szerint van, azt kifejti a logika, itt azonban magánvalón valami jobbat értünk az absztrakciónál, nevezetesen azt, hogy micsoda valami a fogalmában; ez azonban magában konkrét, mint fogalom általában felfogható, s mint meghatározott és meghatározásainak összefüggése magában megismerhető.” (Hegel 1979, 96. o.)
- 57 Schmitz 1977, 25. o.
- 58 Már Aquinói Tamás is beszámol olyan filozófusokról, akik szerint Isten nem rendelkezik *mi-séggel*: „Ugyanis létezik olyasmi mint Isten, amelynek lényege léte maga; és emiatt fordulnak elő olyan filozófusok, akik kijelentik, hogy Isten nem rendelkezhet *mi-séggel*, vagy lényeggel, mert az ő lényege nem lehet más, mint léte.” (Thomas von Aquin: De ente et essentia – Das Seiende und das Wesen, Stuttgart 1987, 55. o.)
- Hegel szerint viszont minden *létezőnek* rendelkeznie kell *mi-séggel*, vagyis az 'első negatív' önmagában valótlán, s ekképpen az abszolútum csak *máslétében* lehet önmagánál. A konkrét lét ugyanakkor a lényeg-lét is, a valóság mint *meghatározottság*, vagyis a *realitas* mint a *res* lényege a *res* léte is egyúttal – mint a *res totalitása*, vagyis *idealitása (fogalma)*. A lényeg Hegel szerint a lét tagadása, vagyis a *mi-ség* mint konkrétum az „*abszolút tagadás*”, a lét mint létezés: a lét magán- és magáértvalósága.
- 59 Fontos itt megjegyezni, hogy az abszolútumot, mint abszolút identitást mint totális indifferenciát fogom fel, de nem a schellingi értelemben, hiszen Schelling az objektivitásnak és szubjektivitásnak az abszolútumban való azonosságáról beszél ehelyütt, én viszont azt állítom, hogy ezen a ponton éppen az utóbbiak abszolút *differenciája* érvényesül az abszolútum mint abszolút szubjektum eszméjében, mert az abszolút alany minden *tárgyiságot* kizár magából fogalmában.
- 60 Schmitz 1977, 24. o.